Ілюстрована Шевченківська Бібліотека
№ 4.

Гайдамаки.

З 15 малюнками і портретом.

Накладом „Канадийского Фармера“
852 MAIN STREET, WINNIPEG. CANADA

Ілюстрована Шевченківська Бібліотека
№ 4.

Гайдамаки.

З 15 малюнками і портретом.

Накладом „Канадийского Фармера“
852 MAIN STREET, WINNIPEG. CANADA

Т. Шев

Гайдамаки.

(В. І. Григоровичу на память 22 квітня 1838 р.)

——о—о——

Все йде, все минає і краю немає...
Куди-ж воно ділось? відкіля взялось?
І дурень, і мудрий нічого не знає.
Живе... умирає; Одно зацьвіло,
А друге завяло, на віки завяло,
І листя пожовкле вітри рознесли.
А сонечко встане як перше вставало;
І зорі червоні, як перше плили,
Поплинуть і потім; і ти, білолиций,
По синьому небу вийдеш погулять,
Вийдеш подивить ся в жолобок, криницю
І в море безкрає, і будеш сиять,
Як над Вавилоном, над його садами,
І над тим, що буде з нашими синами.
Ти вічний без краю. Люблю розмовлять,
Як з братом, з сестрою, розмовлять з тобою,
Співать тобі думу, що ти-ж нашептав.
Порай мені ще раз: де дітись з журбою?
Я не одинокий, я не сирота:
Єсть у мене діти, та де їх подіти?
Заховать з собою? Гріх, душа жива!
А може їй легше буде на тім сьвіті,
Як хто прочитає ті сльози-слова,
Що так вона щиро колись виливала,
Що так вона нишком над ними ридала.
Ні, не заховаю, бо душа жива!
Як небо блакітне, нема йому краю,
Так душі почину і краю немає;

А де вона буде? Химерні слова!
Згадай-же хто небудь її на сім сьвіті, —
Безславному тяжко сей сьвіт покидать.
Згадайте, дівчата, вам треба згадать!
Вона вас любила, рожевії квіти,
І про вашу долю любила співать.

Поки сонце встане, спочивайте діти,
А я поміркую, ватажка де взять.

Сини мої, гайдамаки!
Сьвіт широкий, воля, —
Ідіть, сини, погуляйте,
Пошукайте долї!
Сини мої невеликі,
Нерозумні діти!
Хто вас щиро без матери
Привітає в сьвіті?
Сини мої! Орли мої!
Летіть в Україну!
Хоч і лихо зострінеть ся,
Так не на чужинї.
Там найдеть ся душа щира,
Не дасть погибати;
А тут, а тут... тяжко, діти!
Коли пустять в хату,
То зострівши насьміють ся.
Такі, бачте, люди:
Все письменні, друковані,
Сонце навіть гудять.
»Не відтіля, каже, сходить,
Та не так і сьвітить;
Оттак, каже було-б треба.
Що маєш робити?
Треба слухать, може й справдї
Не так сонце сходить,
Як письменні начитали.
Розумні та й годі!
А що-ж на вас вони скажуть?

...Люблю розмовлять,
Як з братом, з сестрою, розмовлять з тобою.

Знаю вашу славу!
Поглузують, покепкують,
Та й кинуть під лаву.
»Нехай, скажуть, спочивають,
Поки батько встане
Та роскаже по нашому
Про свої гетьмани;
А то дурень росказує
Мертвими словами,
Та якогось-то Ярему
Веде перед нами
У постолах. Дурень! дурень!
Били, а не вчили:
Од козацтва, од гетьманства
Високі могили,
Більш нічого не осталось,
Та й ті розривають;
А він хоче, щоб слухали,
Як старці співають!
Дарма праця, пане-брате:
Коли хочеш грошей,
Та ще й слави, того дива,
Співай про »Матрьошу«,
Про »Парашу, радость нашу«,
»Султан,« »паркет,« »шпори,«
От-де слава! А то співа:
»Грає синє море«,
А сам плаче; за тобою
І твоя громада
У сіряках...
Правда, мудрі!
Спасибі за раду!
Теплий кожух, тілько, шкода,
Не на мене шитий,
А розумне ваше слово
Брехнею підбите.

Вибачайте! Кричіть собі!
Я слухать не буду,
Та й до себе не покличу:
Ви розумні люди,

А я дурень; один собі
У моїй хатині,
Заспіваю, заридаю,
Як мала дитина.
Заспіваю — море грає,
Вітер повіває,
Степ чорніє, і могила
З вітром розмовляє.
Заспіваю — розвернулась
Висока могила;
Аж до моря Запорожці
Степ широкий крили;
Отамани на вороних
Перед бунчуками
Вигравають, а пороги
Меж очеретами
Ревуть, стогнуть, розсердились, —
Щось страшне співають!
Послухаю, пожурю ся,
У старих спитаю:
Чого, батьки, сумуєте?
»Не весело, сину!
Дніпро на нас розсердив ся,
Плаче Україна.«

І я плачу, а тим часом
Пишними рядами
Виступають отамани,
Сотники з панами,
І гетьмани, всі в золоті,
У мою хатину
Прийшли, сіли коло мене,
І про Україну
Розмовляють, росказують:
Як Січ будовали;
Як козаки на байдаках
Пороги минали;
Як гуляли по синьому,
Гріли ся в Скутарі,
Та як, люльки закуривши

В Польщі на пожарі,
В Україну вертали ся;
Як бенкетували:
»Грай, кобзарю! лий, шинкарю!«
Козаки гукали.
Шинкар знає, наливає
І не схаменеть ся;
Кобзар вшкварив, а козаки,
Аж Хортиця гнеть ся,
Метелиці та гопака
Гуртом оддирають;
Кухоль ходить, переходить,
Так і висихає.
—»Гуляй, пане, без жупана!
Гуляй, вітре, полем!
Грай, кобзарю, лий, шинкарю,
Поки встане доля!«
Взявшись в боки навприсідки
Парубки з дідами:
»Оттак, діти, добре, діти!
Будете панами!«
Отамани на бенкеті,
Неначе на раді,
Похожають, розмовляють...
Вельможна громада
Не втерпіла, ударила
Старими ногами.
А я дивлюсь, поглядаю,
Сьмію ся сльозами.

Дивлю ся, сьмію ся, дрібні утираю:
Я не одинокий, є з ким в сьвіті жить!
У моїй хатині, як в степу безкраїм,
Козацтво гуляє, байрак гомонить;
У моїй хатині синє море грає,
Могила сумує, тополя шумить,
Тихесенько »Гриця« дівчина співає —
Я не одинокий, є з ким вік дожить!

От де моє добро, гроші,
От де моя слава!
А за раду — спасибі вам,
За раду лукаву!
Буде з мене, поки живу,
І мертвого слова,
Щоб виливать журбу, сльози.
Бувайте здорові!
Піду синів випровожать
В далеку дорогу.
Нехай ідуть; може найдуть
Козака старого,
Що привіта моїх діток
Старими сльозами.
Буде з мене. Скажу ще раз:
Пан я над панами!

Оттак сидя кінці стола,
Міркую, гадаю:
Кого просить? хто поведе?
На дворі сьвітає,
Погас місяць, горить сонце.
Гайдамаки встали,
Помолились, одягли ся,
Кругом мене стали.
Сумно, сумно, як сироти,
Мовчки похилились.
»Благослови, кажуть, батьку,
Поки маєш силу,
Благослови шукать долю
На широкім сьвіті!«
—»Пострівайте! Сьвіт не хата,
А ви малі діти,
Нерозумні. Хто ватажком
Піде перед вами?
Хто проведе? Лихо, діти,
Лихо мені з вами!
Викохав вас, вигодував,
Виросли чималі,
Йдете в люди, а там тепер

Все письменне стало.
Вибачайте, що не вивчив,
Бо й мене, хоч били,
Добре били, а багато
Де-чому навчили
Тма, мна знаю, а оксію
Не втну таки й досі.
Що-ж вам скажуть? Ходім, сини,
Ходімо, попросим!
Єсть у мене щирий батько
(Рідного немає),
Дасть він мені раду з вами,
Бо сам здоров знає,
Як то тяжко блукать в сьвіті
Сироті без роду.
А дотого душа щира,
Козацького роду,
Не одцуравсь того слова,
Що мати співала,
Як малого повивала,
З малим розмовляла;
Не одцуравсь того слова,
Що про Україну
Сліпий старець сумуючи
Співає під тином; —
Любить її, думу правди,
Козацькую славу,
Любить її! Ходім, сини,
На раду ласкаву!
Як-би то він спіткав мене
При лихій годині,
Давно-б досі заховали
В снігу на чужині,—
Заховали-б тай сказали:
»Так якесь ледащо.«
Тяжко-важко нудить сьвітом,
Не знаючи, за що.
Минуло ся, щоб не снилось!...
Ходімо, хлопята!

Коли мінї на чужинї
Коли менї на чужинї
Не дав погибати,
То й вас прийме привітає,
А од його, помолившись,
Гайда в Україну!«

Добрий день же, тату, в хату!
На твоїм порогу
Благослови моїх діток
В далеку дорогу!

1841. 7.-IV.
Петербург.

I. ІНТРОДУКЦІЯ

Була колись шляхетчина,
Вельможная панї;
Міряла ся з Москалями,
З Ордою, з султаном,
З Нїмотою. Було колись...
Та що не минає?
Було, шляхта знай чванить ся,
День і ніч гуляє,
Та королем коверзує —
Не кажу Степаном,
Або Яном Собіеским,
Ті два незвичайні,
А иншими... Небораки
Мовчки панували.
Сейми, сеймики ревіли,
Сусїди мовчали,
Дивили ся, як королї
Із Польщі втїкають,
Та слухали як шляхетство
Навісне гукає:
Непозвалям! непозвалям!
Шляхта репетує,

А маґнати палять хати,
Шабельки гартують.
Довго таке творило ся,
Поки не в Варшаві
Запанував над Ляхами
Понятовський жвавий.

Запанував, та й думав шляхту
Приборкать трошки; не з'умів.
Хотїв добра, як дїтям мати,
А може й ще чого хотів.
Єдине слово »непозвалям«
Хотїв у шляхти одібрать,
А потім.... Польща запалала,
Шляхта сказила ся; кричать:
»Слово гонору, дарма праця!
Поганець, наймит Москаля!«
На ґвалт Пулавського і Паца
Встає шляхетськая земля,
—разом сто конфедерацій.

Розбрелись конфедерати
По Польщі Волинї,
По Литві, по Молдаванах
І по Україні;
Розбрели ся, та й забули
Волю ратувати.
Полигали ся з Жидами,
Та й ну руйновати
Руйновали, мордували,
Церквами топили...
А тим часом гайдамаки
Ножі осьвятили.

II. ЯРЕМА.

»Яремо! герш-ту? хамів сину!
Піди кобилу приведи!
Подай патинки господині,

...»Яремо! герш-ту, хамів сину?

Та принеси мені води!
Вимети хату! внеси дрова!
Посип індикам! гусям дай!
Піди до льоху, до корови,
Та швидче, хаме!.. Пострівай!
Підеш упоравшись, в Вільшану; 2)
Їмості треба. Не барись!«—
Пішов Ярема, похоливсь.
Оттак у ранці жид поганий
Над козаком коверзував.
Ярема гнув ся, бо не знав,
Не знав сіромаха, що виросли крила,
Що неба достане, коли полетить,
Не знав, нагинав ся.

О, Боже мій милий!
Тяжко жить на сьвіті, а хочеть ся жить;
Хочеть ся дивитись, як сонечко сяє,
Хочеть ся послухать, як море заграє,
Як пташка щебече, байрак гомонить,
Або чорнобрива в гаю заспіває...
О, Боже мій милий, як весело жить!

Сирота Ярема, сирота убогий:
Ні сестри ні брата, нікого нема!
Попихач жидівський, виріс у порогу;
А не клене долі, людей не займа.
Та й за що їх лаять? Хиба вони знають,
Кого треба гладить, кого катувать?
Нехай бенкетують! У їх доля дбає,
А сироті треба самому придбать.
Трапляєть ся, часом тихенько заплаче,
Та й то не од того, що серце болить:
Що-небудь згадає, або що побачить...
Та й знову до праці. Оттак треба жить!
На-що батько, мати, високі палати,
Коли нема серця з серцем розмовлять?
Сирота Ярема—сирота багатий,
Бо є з ким заплакать, є з ким заспівать,

Єсть карії очи,
Як зіроньки сяють,
Білі рученята
Млїють, обнімають.
Єсть серце едине,
Серденько дівоче,
Що плаче, сьміеть ся,
Як він того хоче.
Що плаче, сьміеть ся,
І мре, й оживає,
Сьвятим духом серед ночи
По-над ним вітає.

Оттакий-то мій Ярема,
Сирота багатий.
Таким і я колись-то був!
Минуло, дївчата,
Минуло ся, розійшло ся,
І слїду не стало.
Серце млїє, як згадаю...
Чому не осталось?
Чому не осталось? Чому не вітало?
Легше було-б сльози, журбу виливать.
Люди одібрали, бо їм було мало.
»На-що йому доля? Треба закопать:
Він і так багатий.«
Багатий на лати
Та на дрібні сльози — бодай не втирать!
Доле моя, доле! Де тебе шукать!
Верни ся до мене, до моєї хати,
Або хоч присни ся... не хочеть ся спать!

Вибачайте, люди добрі!
Може не до-ладу,
Та прокляте лихо, злиднї
Кому не завадять?
Може ще раз зострінемось,
Поки шкандибаю
За Яремою по сьвіту,

А може... й не знаю.
Лихо, люди, всюди лихо,
Нігде пригорнуть ся:
Куди, каже, хилить доля,
Туди й треба гнуть ся;
Гнуть ся мовчки, усьміхать ся,
Щоб люди не знали,
Що на серці заховано,
Щоб не привітали.
Бо їх ласка—нехай снить ся
Тому, в кого доля,
А сироті щоб не снилась,
Не снилась ніколи!
Тяжко, нудно розказувать,
А мовчать не вмію.
Виливай ся-ж, слово-сльози:
Сонечко не гріє,
Не висушить. Поділю ся
Моїми сльозами,
Та не з братом, не з сестрою,—
З німими стінами
На чужині... А поки що—
До корчми верну ся:
Що там робить ся?

Жидюга
Дрожить, ізігнув ся
Над каганцем, лічить гроші
Коло ліжка, клятий.
А на ліжку... ох, аж душно!
Білі рученята
Розкидала, розкрила ся,
Як квіточка в гаю
Червоніє; а пазуха...
Пазухи немає,
Розірвана. Мабуть, душно
На перині спати,
Одинокій молоденькій
Ні з ким розмовляти,—
Одна шепче. Несказано

Гарна нехрещена!
Отто дочка, а то батько, —
Чортова-кишеня.
Стара Хайка лежить долі,
В перинах поганих.
Де-ж Ярема? Взявши торбу,
Потяг у Вільшану.

———o———

III. КОНФЕДЕРАТИ.

»Одчиняй, проклятий жиде!
Бо будеш битий! Одчиняй!
Ламайте двері, поки вийде
Старий паскуда!«
— »Пострівай!
Стрівайте, зараз!«
— »Нагаями
Свиняче ухо! Жартувать,
Чи що ти хочеш?«
— »Я? з панами?
Крий Боже! Зараз, дайте встать,
Ясновельможні! (нишком — свині!)«
—»Пане полковнику, ламай!«
Упали двері, а нагай
Малює вдовж жидівську спину.
»Здоров, свине! Здоров жиде!
Здоров, чортів сину!«
Та нагаєм, та нагаєм.
А жид зогнув спину:
»Не жартуйте, мості-пане!«
—»Добрий вечір, в хату!
Ще раз шельму! ще раз!... годі!
Вибачай, проклятий!
Добрий вечір! а де дочка?«
— »Умерла, панове!«
—»Лжеш, Юдо! нагаями!«
Посипались знову...

»Ой паночки, голубчики,
Єй -Богу, немає!«
— »Брешеш, шельмо!«
—»Коли брешу,
Нехай Бог карає!«
— »Не Бог, а ми. Признавай ся!«
— »На-що б мав ховати,
Як-би жива? Нехай, Боже,
Щоб я був проклятий!...«
— »Ха, ха, ха, ха! Чорт, панове,
Літанью співає.
Перехристись!«
— »Як же воно?
Далебі не знаю.«
— »Оттак, дивись!«
Лях хрестить ся,
А за ним Іуда.
»Браво! браво! охрестили!
Ну, за таке чудо
Могоричу, мості-пане!
Чуєш, охрещений?
Могоричу!«
— »Зараз, зараз!«
Ревуть, мов скажені,
Ревуть Ляхи, а поставець
По столу гуляє.
»Єще Польща не зґінела!«
Хто куди гукає.
»Давай, жиде!«
Охрещений
Із льоху та в хату
Знай шмигляє, наливає;
А конфедерати
Знай гукають: »Жиде! меду!«
Жид не схаменеть-ся.
»Де цимбали? грай, псявіро!«
Аж корчма трясеть ся,
Краковяка оддирають,
Вальса та мазура.
А жид гляне та нищечком:
»Шляхетська натура!«

»Перед Паном Хведором
Ходить жид ходором...

— »Добре, годі! тепер співай!«
— »Не вмію, єй-Богу!«
— »Не божись, собача шкуро!«
— »Яку-ж вам? »Небогу?«
»Була собі Гандзя,
»Каліка небога,
»Божила ся, молила ся,
»Що боліли ноги;
»На панщину не ходила,
»А за парубками
»Тихисенько, гарнесенько
»Поміж бурянами.«
— »Годі! годі! се погана:
Схизмати співають.«
— »Якої-ж вам? хиба отсю:
Стрівайте! згадаю.

»Перед паном Хведором
»Ходить жид ходором,
»І задком
»І передком
»Перед паном Хведірком.«
— »Добре, годі! тепер плати!«
— »Жартуєте, пане!
За-що платить?«
— »Що слухали.
Не кривись, поганий!
Не жартуєм. Давай гроші!«
— »Де мені їх взяти?
Ні шеляга; я панською
Ласкою багатий.«
— »Лжеш, собако! признавай ся!
А нуте, панове,
Батогами!«
Засвистіли,
Хрестять Лейбу знову.
Періщили, періщили,
Аж пірє летіло...
— »Єй же Богу, ні шеляга!
їжте моє тіло!
Ні шеляга! ґвалт! ратуйте!«
— »Ось ми поратуєм!«

— »Прострівайте! я щось скажу.«
— »Почуєм, почуєм.
Та не бреши, бо, хоч здохни,
Брехня не поможе.«
— »Ні, в Вільшаній...«
— »Твої гроші?«
— »Мої? ховай Боже!
Ні, я кажу, що в Вільшаній...
Вільшанські схизмати...«
— »По три семї, по чотири
Живуть в одній хатї?
Ми се знаєм, бо ми самі
Їх так очухрали.«
— »Та ні, не те... вибачайте!...
Щоб лиха не знали,
Щоб вам гроші приснили ся!...
Бачте, у Вільшаній
У костьолї, у титаря...
А дочка Оксана!
Ховай Боже! як панночка!
Що-то за хороше!
А червінців! хоч не його,
Так що? аби гроші!«
— »Аби гроші, однаково!
Правду Лейба каже;
А щоб певна була правда,
Нехай шлях покаже.
Одягай ся!«
Поїхали
Ляхи у Вільшану.
Один тілько під лавою
Конфедерат пяний
Не здужа встать, а курника,
Пяний і веселий:
“My żyjemy, my żyjemy,
Polska nie zginęła.

——o—o——

[IV.] ТИТАР.

У гаї, гаї
Вітру немає;
Місяць високо,
Зіроньки сяють.
Вийди, серденько!
Я виглядаю;
Хоч на годину,
Моя рибчино!
Виглянь, голубко!
Та поворкуєм,
Та посумуєм:
Бо я далеко
Сю ніч мандрую.
Виглянь же, пташко,
Моє серденько,
Поки близенько,
Та поворкуєм...
Ох тяжко, важко!«
Оттак, ходя по-під гаєм,
Ярема співає,
Виглядає, а Оксани
Немає, немає.
Зорі сяють, серед неба
Сьвітить білолиций;
Верба слуха соловейка,
Дивить ся в криницю;
На калинї, над водою,
Так і виливає,
Неначе зна, що дївчину
Козак виглядає.
А Ярема по долинї
Ледве, ледве ходить,
Не дивить ся, не слухає,
»На-що менї врода,
Коли нема щастя, коли нема долї?
Літа молодії марно пропадуть.
Один я на сьвітї — стебло серед поля,
Його буйнї вітри полем рознесуть;
Так і мене люде не знають, де дїти.
За-що ж одцурались? що я сирота!

Одно було серце, одно на всім сьвіті,
Одна душа щира, та бачу, що й та,
Що й та одцуралась!«
І хлинули сльози.
Поплакав сердега, утер рукавом.
»Оставайсь здорова! В далекій дорозї
Найду або долю, або за Дніпром
Ляжу головою. А ти не заплачеш,
А ти не побачиш, як ворон клює
Ті карії очи, ті очи козачі,
Що ти цілувала, серденько моє!
Забудь мої сльози, забудь сиротину,
Забудь, що кляла ся, другого шукай!
Я тобі не пара: я в сірій свитинї,
А ти титарівна. Красчого витай!
Витай, кого знаєш. Така моя доля!
Забудь мене, пташко, забудь, не журись!
А коли почуєш, що на чужім полї
Сховали Ярему, нишком помолись.
Одна, серце, на всім сьвітї
Хоч ти помоли ся!«

Та й заплакав сіромаха,
На кий похилив ся.
Плаче собі тихесенько...
Шелесть!... коли гляне:
По-під гаєм, мов ласочка,
Крадеть-ся Оксана,
Забув, побіг, обняли ся...
»Серце!« та й зомлїли.
Довго, довго тілько — »серце!«
Та й знову нїміли.
»Годї, пташко!«
— »Ще трошечки,
Ще, ще, сизокрилий!
Вийми душу! Ще раз, ще раз...
Ох, як я втомилась!«
— »Одпочинь, моя ти зоре!
Ти з неба злетїла!«
Послав свитку. Як ясочка,
Усьміхнулась, сїла.
»Сїдай же й ти коло мене!«

Сїв, та й обняли ся.
— »Серце моє, крихто моя!«
Знову по[кля]ли ся.
»Ти сьогодня забарилась!«
— »Батько занедужав,
Коло його все поралась.«
— »А мене й байдуже?«
— »Який бо ти, єй-же Богу!«
І сльози блиснули.
— »Не плач, серце, я жартую.«
— »Жарти!«
Усьміхнулась.
Прихилилась головкою,
Та й нїби заснула.
— »Бач, Оксано, я жартую,
А ти й справдї плачеш!
Ну, не плач же, глянь на мене:
Завтра не побачиш;
Завтра буду я далеко,
Далеко, Оксано!
Завтра в ночі у Чигринї
Сьвячений достану;
Дасть він менї срібло, злото,
Дасть він менї славу.
Одягну тебе, обую,
Посажу, як паву,
На дзиґлику, як гетьманшу,
Тай дивитись буду;
Поки не вмру, дивити-мусь.«
— »А може й забудеш?
Розбагатїєш, у Київ
Поїдеш з панами,
Найдеш собі шляхтяночку
Забудеш Оксану!«
— »Хиба красча є за тебе?«
— »Може й є, не знаю.«
— »Гнївиш Бога, моє серце:
Красчої немає
Нї на небі, нї за небом,
Нї за синїм морем
Нема красчої од тебе!«
— »Що се ти говориш?

Забув... побіг... обняли ся...

Схамени ся!«
— »Правду, рибко!«
Та й знову, та й знову.
Довго вони, як бачите,
Вели таку мову;
Цілувались, обнімались
З усієї сили;
То плакали, то божились,
То ще раз божились.
Їй Ярема росказував,
Як жить вони будуть,
Як окує всю в золото,
Як долю добуде,
Як виріжуть гайдамаки
Ляхів в Україні,
Як він буде панувати,
Коли не загине.
Аж обридло слухаючи,
Далебі, дівчата!
»Отто який! мов і справді
Обридло!«
А мати
Або батько як побачать,
Що ви, мої любі,
Таке диво читаєте, —
Гріха на всю губу!
Тогді, тогді — та цур йому!
А дуже цікаве!
А надто вам росказать би,
Як козак чорнявий
Під вербою над водою
Обнявшись сумує;
А Оксана, як голубка,
Воркує, цілує,
То заплаче, то зомліє,
Головоньку схилить:
»Серце моє, доле моя!
Соколе мій милий!
Мій!...« Аж верби нагинались
Слухать таку мову.
Отто мова! Не роскажу,
Мої чорноброві,

Не роскажу против ночи,
А то ще приснить ся.
Нехай собі розійдуть ся
Так, як ізійшли ся:
Тихисенько, гарнесенько,
Щоб ніхто не бачив
Ні дївочі дрібні сльози,
Ні щирі козачі.
Нехай собі! Може ще раз
Вони на сїм сьвітї
Зострінуть ся. Побачимо...

А тим часом сьвітить
З усїх вікон у титаря.
Що-то там творить ся?
Треба глянуть, та росказать...
Бодай не дивить ся!
Бодай не дивитись, бодай не казати!
Бо за людей сором, бо серце болить.
Гляньте, подивіть ся: то конфедерати,
Люде, що зібрались волю боронить!
Боронять, прокляті! Будь проклята мати,
І день і година, коли понесла,
Коли породила, на сьвіт привела!
Дивіть ся, що роблять у титаря в хатї
Пекельнії дїти!
У печі пала
Огонь і сьвітить на всю хату;
В кутку собакою дрожить
Проклятий жид; конфедерати
Кричать до титаря: »Хоч жить?
Скажи, де гроші!«
Той мовчить.
Налигачем скрутили руки,
Об землю вдарили: нема,
Нема ні слова.
»Мало муки,
Давайте приску! де смола?
Кропи його! оттак! холоне?
Мерщій же приском посипай!
Що? скажеш, шельмо?... І не стогне!

Завзята бестія! Стрівай!«
Насипали в халяви жару...
»У тімя цьвяшок закатай!«
Не витерпів сьвятої кари,
Упав сердега. Пропадай
Душа без сповіди сьвятої!
»Оксано, дочко!« та й умер.
Ляхи задумали ся стоя,
Хоч і запеклі.
»Що-ж тепер?
Панове, ради! Поміркуйте!«
— »Тепер з ним нічого робить,
Запалим церкву!«
— »Ґвалт! ратуйте!
Хто в Бога вірує!« кричить
На дворі голос, що є сили.
Ляхи зомліли. »Хто такий?«
Оксана в двері: »Вбили! вбили!«
Та й пада крижем. А старший
Махнув рукою на громаду.
Понура шляхта, мов хорти,
За двері вийшла. Сам по-заду
Бере зомлілую...
Де-ж ти,
Яремо, де ти? подиви ся!
А він мандруючи співа,
Як Наливайко з Ляхом бив ся.
Ляхи пропали; нежива
Пропала з ними і Оксана.
Собаки де-де по Вільшаній
Загавкають, та й замовчать.
Білїє місяць; люде сплять,
І титар спить... Не рано встане:
На віки, праведний, заснув.
Горіло сьвітло, погасало,
Погасло... Мертвий мов здрігнув,
І сумно, сумно в хатї стало.

[V] СЬВЯТО В ЧИГИРИНЇ.

Гетьмани, гетьмани! як-би то ви встали,
Встали, подивились на той Чигирин.
Що ви будовали, де ви панували!
Заплакали б тяжко, бо ви б не пізнали
Козацької слави убогих руїн.
Базари, де військо, як море червоне,
Перед бунчуками бувало горить,
А ясновельможний, на воронім конї,
Блисне булавою — море закипить,
Закипить, і розлило ся
Степами, ярами;
Лихо млїє перед ними...
А за козаками —
Та що й казать?... минуло ся;
А те, що минуло,
Не згадуйте, пани-брати,
Бо щоб не почули...
Та й що з того, що згадаєш?
Згадаєш, заплачеш.
Ну, хоч глянем на Чигирин,
Колись-то козачий.
Із-за лїсу, з-за туману,
Місяць випливає,
Червонїє круглолиций,
Горить, а не сяє,
Неначе зна, що не треба
Людям його сьвіту,
Що пожари Україну
Нагріють, осьвітять.
І смеркло ся, а в Чигринї,
Як у домовинї,
Сумно, сумно. (Оттак було
По всїй Українї
Против ночи Маковія,
Як ножі сьвятили.)
Людей не чуть; через базар
Кажан костокрилий
Перелитить; на вигонї
Сова завиває.
А де-ж люде? Над Тясмином,

У темному гаї,
Зібрали ся: старий, малий,
Убогий, багатий
Поєднались, дожидають
Великого сьвята.
У темному гаю, в зеленій діброві,
На припоні коні отаву скубуть;
Осідлані коні, вороні готові.
Куди-то поїдуть? кого повезуть?
Он кого, дивіть ся! Лягли по долині,
Неначе побиті, ні слова не чуть.
Отто гайдамаки. На ґвалт України
Орли налетіли; вони рознесуть
Ляхам, жидам кару;
За кров і пожари
Пеклом гайдамаки Ляхам оддадуть.
По-під дібровою стоять
Вози залізної тарані:
То щедрої гостинець пані.
Уміла що кому давать,
Нівроку їй, нехай царствує;
Нехай не вадить, як не чує!
По-між возами нігде стать;
Неначе в ірій налетіло
З Сьмілянщини, з Чигирина,
Просте козацтво, старшина;
На певне діло налетіли.
Козацьке панство похожає
В киреях чорних, як один,
Тихенько ходя розмовляє
І поглядає на Чигрин.

Старшина первий.

Старий Головатий щось дуже коверзує.

Старшина другий.

Мудра голова! сидить собі в хуторі, ніби не знає нічого, а дивиш ся —скрізь Головатий. »Коли сам,« каже, »не повершу, то синові передам.«

Старшина третій.

Та й син же штука! Я вчора зострів ся з Залїзняком; таке росказує про його, що цур йому! »Кошовим,« каже, »буде, та й годї; а може ще і гетьманом, коли теє...«

Старшина другий.

А Ґонта на-що? а Залїзняк? До Ґонти сама... сама писала: »Коли,« каже...

Старшина первий.

Цитьте лишень! здаєть-ся дзвонять.

Старшина другий.

Та нї, то люде гомонять.

Старшина первий.

Гомонять, поки Ляхи почують. Ох, старі голови та розумні; химерять, химерять, та й зроблять з лемеша швайку. Де можна лантух, там торби не треба. Купили хріну, треба з'їсти; плачте, очи, хоч повилазьте; бачили, що куповали; грошам не пропадать! А то думають, думають, нї в-голос нї мовчки, а Ляхи догадають ся — от тобі й пшик! Що там за рада? Чом вони дзвонять? Чим спиниш народ, щоб не гомонів? Не десять душ, а слава Богу вся Сьмілянщина, коли не вся Україна. Он, чуєте? співають.

Старшина третій.

Справдї співа щось; піду, спиню.

Старшина первий.

Не спиняй, нехай собі співає, аби не голосно! Отто мабуть Волох! Не втерпів таки старий дурень; треба, та й годї!

Старшина третій.

А мудро співає! коли нї послухаєш, все иншу. Підкрадьмось, братцї, та послухаєм; а тим часом задзвонять.

Старшина первий і другий.

А що-ж? то й ходімо!

Старшина третій.

Добре, ходімо!

(Старшини нишком стали за дубом, а під дубом сидить сліпий кобзар; кругом його Запорожці і гайдамаки. Кобзар співає з повагою і неголосно.)

Кобзар.

»Ой Волохи, Волохи!
Вам остало ся трохи'
І ви, Молдавани,
Тепер ви не пани:
Ваші господарі
Наймити Татарам,
Турецьким султанам,
В кайданах, в кайданах!
Годі ж, не журіть ся,
Гарно помоліть ся,
Братайте ся з нами,
З нами козаками;
Згадайте Богдана,
Старого гетьмана!
Будете панами,
Та, як ми, з ножами,
З ножами сьвятими,
Та з батьком Максимом
Сю ніч погуляєм,
Ляхів погойдаєм,
Та так погуляєм,
Що аж пекло засьмієть-ся,
Земля затрясеть-ся,
Небо запалає...
Добре погуляєм!«

Запорожець.

Добре погуляєм! Правду старий співа, як не бреше. А що б то з його за кобзар був, як-би не Волох!

...під дубом сидить сліпий кобзар...

Кобзар.

Та я й не Волох, так тілько: був колись у Волощині, а люде й зовуть Волохом, не знаю за-що.

Запорожець.

Ну, та дарма; утни ще яку-небудь! Ану лишень про батька Максима ушквар.

Гайдамака.

Та не голосно, щоб не почула старшина.

Запорожець.

А що нам ваша старшина? Почує, так послуха, коли має чим слухати, та й годі! У нас один старший — батько Максим; а він як почує, то ще карбованця дасть. Співай, старче божий, не слухай його!

Гайдамака.

Та воно так, чоловіче; я се й сам знаю, та ось що: не так пани, як підпанки, або — поки сонце зійде, то роса очи виїсть.

Запорожець.

Брехня! Співай, старче божий, яку знаєш, а то й дзвона не діждемо, заснемо.

Гуртом.

Справді заснемо; співай яку-небудь!

Кобзар (співає).

»Літа орел, літа сизий
По-під небесами:
Гуля Максим, гуля батько
Степами, лїсами.
Ой лїтає орел сизий,
А за ним орлята;

Гуля Максим, гуля батько,
А за ним хлопята.
Запорожці ті хлопята,
Сини його, діти.
Поміркує, загадає,
Чи бити, чи пити,
Чи танцювать, то й ушкварять,
Аж земля трясеть-ся.
Заспіває, заспівають,
Аж лихо сьміеть-ся.
Горілку, мед не чаркою,
Поставцем черкає,
А ворога, заплющившись,
Ката, не минає.
Оттакий-то наш отаман,
Орел сизокрилий!
І воює, і гарцює,
З усієї сили;
Нема в його ні оселі,
Ні саду, ні ставу...
Степ і море; скрізь битий шлях,
Скрізь золото, слава.
Шануйте ся-ж, вражі Ляхи,
Скажені собаки:
Йде Залїзняк Чорним шляхом,
За ним гайдамаки.«

Запорожець.

Отсе то так! вчистив, нічого сказати: і до ладу, і правда. Добре, далебі добре! Що хоче, то так і втне. Спасибі, спасибі!

Гайдамака.

Я щось не второпав, що він співав про гайдамаків.

Запорожець.

Який бо ти бевзь і справді! Бачиш, ось що він співав: щоб Ляхи погані, скажені собаки, каялись, бо йде Залїзняк Чорним шляхом з гайдамаками, щоб Ляхів, бачиш, різати...

Гайдамака.

І вішати, і мордувати! Добре, єй-Богу, добре! Ну, се так! Далебі, дав би карбованця, як-би був не пропив учора! Шкода! Ну, нехай стара вязне, більше мяса буде. Поборгуй, будь ласкав, завтра оддам. Утни ще що-небудь про гайдамаків!

Кобзар.

До грошей я не дуже ласий. Аби була ласка слухати, поки не охрип, співати-му; а охрипну, чарочку, другу тії ледащиці-живиці, як то кажуть, та й знову. Слухайте-ж, панове громадо!

»Ночували гайдамаки
В зеленій діброві,
На припоні пасли коні,
Сїдлані, готові.
Ночували Ляшки-панки
В будинках з жидами,
Напили ся, простягли ся,
Та й...«

Громада.

Цить лишень! здаєть ся дзвонять. Чуєш?... ще раз... о!

Кобзар.

Задзвонили, задзвонили!
Пішла луна гаєм.
Ідїть же ви та молїть ся,
А я доспіваю.

Повалили гайдамаки,
Аж стогне діброва;
Не повезли, а на плечах
Чумацькі волові
Несуть вози. А за ними
Сліпий Волох знову:
»Ночували гайдамаки
З зеленій діброві.«
Шкандибає, курникає,

І гич не до речи.
»Ну лиш иншу, старче божий!«
З возами на плечах
Кричать йому гайдамаки.
— »Добре, хлопці, нате!
Оттак! оттак! добре, хлопці!
А нуте, хлопята,
Ушкваримо!«
Земля гнеть-ся,
А вони з возами
Так і ріжуть. Кобзар грає,
Додає словами:

»Ой гоп таки так!
Кличе Гандзю козак:
»Ходи, Гандзю, пожартую,
»Ходи, Гандзю, поцілую;
»Ходім, Гандзю, до попа
»Богу помолить ся;
»Нема жита ні снопа,
»Вари вареницї!«
Оженив ся, зажурив ся,
Нїчого не має;
У ряднинї ростуть дїти,
А козак співає:
»І по хатї ти-ни-ни,
»І по сїнях ти-ни-ни,
»Вари, жінко, лини!
»Ти-ни-ни, ти-ни-ни!«

—»Добре! добре ще раз! ще раз!«
Кричать гайдамаки.

— »Ой гоп того дива!
Наварили Ляхи пива,
А ми будем шинкувать,
Ляшків-панків частувать.
Ляшків-панків почастуєм,
З панянками пожартуєм.
Ой гоп таки так!
Кличе панну козак:
»Панно, пташко моя!

»Панно, доле моя!«
»Не сором ся, дай рученьку,
»Ходім погуляймо;
»Нехай людям лихо снить ся,
»А ми заспіваймо!
»А ми заспіваймо,
»А ми посідаймо,
»Панно, пташко моя,
»Панно, доле моя!«

— »Ще раз, ще раз!«

— »Як-би таки, або так, або сяк,
Як-би таки запорожський козак,
Як-би таки молодий, молодий,
Хоч по хатї б поводив,
Страх менї не хочеть-ся
З старим дїдом морочить ся!
Як-би таки...«

— »Цу-цу, скаженї, схаменїть ся!
Бач, розходили ся! А ти,
Стара собако, де б молить ся,
Верзеш тут погань! От чорти!«
Кричить отаман. Опинились;
Аж церков бачать. Дяк співа,
Попи з кадилами, з кропилом;
Громада — нїби нежива,
Анї телень... По-між возами
Попи з кропилами пішли;
За ними корогви несли,
Як на великдень над пасками.

»Молїтесь, братія, молїтесь!«
Так благочинний начина:
»Кругом сьвятого Чигрина
Сторожа стане з того сьвіта,
Не дасть сьвятого розпинать.
А ви Україну ховайте:
Не дайте матери, не дайте
В руках у ката пропадать!
Од Конашевича і досї

Пожар не гасне, люде мруть,
Конають в тюрмах, голі, босі...
Діти нехрещені ростуть,
Козацькі діти; а дівчата,
Землі козацької краса,
У Ляха вяне, як перш мати,
І непокритая коса
Стидом січеть-ся, карі очи
В неволї гаснуть; розковать
Козак сестру свою не хоче,
Сам не соромить ся конать
В ярмі у Ляха... горе, горе!
Молїтесь, дїти! Страшний суд
Ляхи в Україну несуть,
І заридають чорні гори.
Згадайте праведних гетьманів:
Де їх могили? де лежить
Останок славного Богдана?
Де Остряницина стоїть
Хочби убогая могила?
Де Наливайкова? нема!
Живого й мертвого спалили.
Де той Богун, де та зима?
Інгул, що зиму замерзає,
Богун не встане загатить
Шляхетським трупом. Лях гуляє!
Нема Богдана червонить
І Жовті Води й Рось зелену.
Сумує Корсунь староденний:
Нема журбу з ким поділить.
І Альта плаче: »Тяжко жити!
Я сохну, сохну...« Де Тарас?
Нема, не чуть, не в батька дїти!
Не плаче, братія: за нас
І душі праведних, і сила
Архистратига Михаїла.
Не за горами кари час.
Молїтесь, братія!«

Молились,
Молились щиро козаки,
Щиро, як дїти; не журились,

Гадали теє... а зробилось —
Над козаками хусточки!
    Одно добро, одна слава —
    Білїє хустина,
    Та й ту знїмуть..

        А діякон:
    »Нехай ворог гине!
    Беріть ножі! осьвятили.«
    Ударили в дзвони,
    Реве гаєм: »осьвятили!«
    Аж серце холоне.
    Осьвятили, осьвятили!
    Гине шляхта, гине!
    Розібрали, заблищали,
    По всїй Українї.

[VI.] ТРЕТЇ ПІВНЇ.

Ще день Украйну катували
Ляхи скажені; ще один,
Один останнїй сумовали
І Україна і Чигрин.
І той минув, день Маковія,
Велике сьвято в Українї,
Минув, — і Лях і жидовин
Горілки, крови упивались,
Кляли схизмата, розпинали,
Кляли, що нїчого вже взять.
А гайдамаки мовчки ждали,
Поки поганцї ляжуть спать.
Лягли, і в голови не клали,
Що вже їм завтра не вставать.
Ляхи заснули, а Іуди
Ще лїчать гроші у-ночі,
Без сьвітла лїчать бариші,
Щоб не побачили »злі« люде.
І ті на золото лягли,
І сном нечистим задрімали.

Дрімають, на віки бодай задрімали!
А тим часом місяць пливе оглядать
І небо, і зорі, і землю, і море,
Та глянуть на люди, що вони моторять,
Щоб Богові в-ранці про те росказать.
Сьвітить білолиций на всью Україну,
Сьвітить, — а чи бачить мою сиротину,
Оксану з Вільшани, мою сироту?
Де її мордують, де вона воркує?
Чи знає Ярема? чи знає, чи чує?
Побачимо потім, а тепер не ту,
Не ту заспіваю, иншої заграю;
Лихо, не дівчата, буде танцювать.
Недолю співаю козацького краю;
Слухайте-ж, щоб дітям потім росказать,
Щоб і діти знали, внукам росказали,
Як козаки шляхту тяжко покарали
За те, що не вміла в добрі панувать.

Гомоніла Україна,
Довго гомоніла,
Довго, довго кров степами
Текла, червоніла.
Текла, текла, та й висохла.
Степи зеленіють;
Діди лежать, а над ними
Могили синіють.
Та що з того, що високі?
Ніхто їх не знає,
Ніхто щиро не заплаче,
Ніхто не згадає.
Тілько вітер тихесенько
Повіє над ними,
Тілько роси ранесенько
Сльозами дрібними
Їх умиють. Зійде сонце,
Осушить, пригріє;
А унуки? їм байдуже,
Жито собі сіють!
Багато їх, а хто скаже,
Де Ґонти могила,
Мученика праведного

Де похоронили?
Де Залізняк, душа щира,
Де одпочиває?
Тяжко, важко! Кат панує,
А їх не згадають.

Гомоніла Україна,
Довго гомоніла,
Довго, довго кров степами
Текла, червоніла.
І день і ніч ґвалт, гармати;
Земля стогне, гнеть-ся;
Сумно, страшно, а згадаєш —
Серце усьміхнеть-ся.

Місяцю мій ясний! З високого неба
Сховай ся за гору, бо сьвіту не треба;
Страшно тобі буде, хоч ти й бачив Рось,
І Альту, і Сену: і там розлилось,
Не знать за-що, крови широкеє море.
А тепер що буде? Сховай ся ж за гору;
Сховай ся, мій друже, щоб не довелось
На старість заплакать.

Сумно, сумно серед не[illegible]
Сяє білолиций.
По-над Дніпром козак іде,
Може з вечорниці.
Іде смутний, невеселий,
Ледве несуть ноги.
Може дівчина не любить
За те, що убогий?
І дівчина його любить,
Хоч лата на латі.
Чорнобривий, а не згине,
То буде й багатий.
Чого-ж смутний чорнобривий
Іде, чуть не плаче?
Якусь тяжку недоленьку
Віщує козаче
Чуле серце, та не скаже,
Яке лихо буде.

Іде собі наш Ярема...

Мине лихо... Кругом його
Мов вимерли люде.
Ані півня ні собаки,
Тілько із-за гаю
Десь далеко сіроманці
Вовки завивають.

Байдуже! іде Ярема,
Та не до Оксани,
Не в Вільшану на досьвітки, —
До Ляхів поганих
У Черкаси. А там третій
Півень заспіває.
А там, а там... Йде Ярема,
На Дніпр поглядає.

»Ой Дніпре мій, Дніпре широкий та дужий
Багато ти, батьку, у море носив
Козацької крови; ще понесеш, друже!
Червонив ти синє, та не напоїв;
А сю ніч упєть-ся. Пекельнеє сьвято
По всій Україні сю ніч зареве;
Потече багато, багато, багато
Шляхетської крови. Козак оживе,
Оживуть гетьмани в золотім жупані,
Прокинеть-ся доля; козак заспіва:
»Ні жида ні Ляха!« а в степах Украйни —
Дай то Боже милий — блисне булава!«

Так думав, ідучи в латаній свитині,
Сердега Ярема з сьвяченим в руках.
А Дніпр мов підслухав: широкий та синій
Підняв гори-хвилї, а в очеретах
Реве, стогне, завиває,
Лози нагинає;
Грім гогоче, а блискавка
Хмару роздирає.
Іде собі наш Ярема,
Нічого не бачить:
Одна думка усьміхнеть-ся,
А друга заплаче.
»Там Оксана, там весело
І в сірій свитині;

А тут, а тут... що ще буде?
Може ще загину!«
А тим часом з-за байраку
Півень »кукуріку!«
»А, Черкаси! Боже милий,
Не вкороти віку!«

[VII.] ЧЕРВОНИЙ БЕНКЕТ.

(**Галайда**).

Задзвонили в усі дзвони
По всій Україні;
Закричали гайдамаки:
»Гине шляхта, гине!
Гине шляхта! Погуляєм
Та хмару нагрієм!«
Зайняла ся Сьмілянщина,
Хмара червоніє;
А найперша Медведівка
Хмари нагріває.
Горить Сьміла, Сьмілянщина
Кровю підпливає.
Горить Корсунь, горить Канів,
Чигирин, Черкаси;
Чорним шляхом запалало,
І кров полила ся
Аж у Умань. По Подільлю
Гонта бенкетує,
А Залізняк в Сьмілянщині
Дамаску гартує
У Черкасах, де й Ярема
Пробує сьвячений.
»Оттак, оттак! добре, діти!
Мордуйте скажених!
Добре, хлопці!« на базарі
Залізняк гукає.
Кругом пекло; гайдамаки
По пеклу гуляють.
А Ярема —страшно глянуть —
По три, по чотири
Так і кладе. »Добре, сину!
Матері їх хиря!

Мордуй, мордуй! В раю будеш,
Або есаулом.
Гуляй, сину! нуте, діти!«
І діти майнули
По горищах, по коморах,
По льохах, усюди;
Всіх уклали, все забрали.
»Тепер, хлопці, буде!
Утомились, одпочиньте!«

Улиці, базари
Крились трупом, плили кровю.
»Мало клятим кари!
Ще раз треба перемучить,
Щоб не повставали
Нехрещені, кляті душі!«
На базар збирались
Гайдамаки. Йде Ярема,
Залізняк гукає:
—Чуєш, хлопче? ходи сюди!
Не бійсь, не злякаю.«
— »Не бою ся!« Знявши шапку,
Став, мов перед паном.
— »Відкіля ти? хто ти такий?«
— »Я, пане, з Вільшани.«
— »З Вільшаної, де титаря
Пси замордували?«
— »Де? якого?«
— »У Вільшаній;
І кажуть, що вкрали
Дочку його, коли знаєш.«
— »Дочку у Вільшаній?«
— »У титаря, коли знавав.«
— »Оксано! Оксано!«
Ледве вимовив Ярема,
Та й упав до-долу.
»Еге! ось що... Шкода хлопця;
Провітри, Миколо!«
Провітрив ся. »Батьку! брате!
Чом я не сторукий?
Дайте ножа, дайте силу!
Муки Ляхам, муки!

Муки страшної, щоб пекло
Трясло ся та мліло!«
— »Добре, сину, ножі будуть
На сьвятеє діло.
Хочеш з нами у Лисянку?«
— »На край сьвіта, пане...
На край сьвіта, та не найду,
Не найду Оксани!«
— »Може й найдеш. А як тебе
Зовуть? я не знаю.«
— »Яремою.«
— »А прізвище?«
— »Прізвища не маю!«
— »Хиба байстрюк? без прізвища?
Запиши, Миколо,
У реєстер! Нехай буде...
Нехай буде Голий!
Так і пиши!«
— »Ні, погано!«
— »Ну, хиба Бідою?«
— »І се не так.«
— »Стрівай лишень,
Пиши Галайдою!«
Записали.
— »Ну, Галайдо,
Поїдем гуляти!
Найдеш долю; а не найдеш —
Рушайте, хлопята!«
І Яремі дали коня
Зайвого з обозу.
Усьміхнув ся на воронім,
Та й знову у сльози.
Виїхали за царину;
Палають Черкаси...
— »Чи всі, діти?«
— »Усі, батьку!«
— »Гайда!«
Простягла ся
По діброві по-над Дніпром
Козацька ватага
А за ними кобзар Волох

Переваги-ваги
Шкандибає на конику,
Козакам співає:
»Гайдамаки, гайдамаки!
Залізняк гуляє.«

Поїхали. А Черкаси
Палають, палають.
Байдуже, ніхто й не гляне!
Сьміють ся та лають
Кляту шляхту, хто балака.
Хто кобзаря слуха.
А Залізняк по-переду
Нашорошив уха,
Їде собі, люльку курить,
Нікому ні слова;
А за ним німий Ярема.
Зелена діброва
І темний гай, і Дніпр дужий,
І високі гори,
Небо, зорі, добро, люде
І лютеє горе —
Все пропало, все! Нічого
Не знає, не бачить,
Як убитий. Тяжко йому,
Тяжко, а не плаче.
Ні, не плаче: змія люта
Жадно випиває
Його сльози, давить душу,
Серце роздирає.

»Ой ви сльози, дрібні сльози!
Ви змиєте горе;
Змийте його! Тяжко! нудно!
І синього моря,
І Дніпра, щоб вилить люте,
І Дніпра не стане!
Занапастить хиба душу?
Оксано, Оксано!
Де ти, де ти? Подиви ся,
Моя ти єдина!
Подиви ся на Ярему!

Де ти? Може гине,
Може тяжко клене долю,
Клене, умирає,
Або в пана у кайда́нах
У склепу конає!
Може згадує Ярему,
Згадує Вільшану,
Кличе його: »Серце моє,
Обніми Оксану!
Обнімемось, мій соколе!
На віки зомлієм!
Нехай Ляхи знущають ся —
Не почуєм!« Віє,
Віє вітер з-за Лиману,
Гне тополю в полї,
І дївчи́на похилить ся,
Куди гне недоля.
Посумує, пожурить ся,
Забуде, і може...
У жупанї сама панї;
А Лях... Боже, Боже!
Карай пеклом мою душу,
Вилий муки море,
Розбий кару надо мною!
Та не таким горем
Карай серце! розірветь-ся,
Хоч-би було камінь.
Доле моя, серце моє!
Оксано, Окса́но!
Де ти діла ся, подїлась?«

І хлинули сльози;
Дрібні, дрібні полили ся.
Де вони взяли ся!
А Залїзняк гайдамакам
Каже опинить ся:
— »У ліс, хлопці! вже сьвітає,
І конї пристали;
Попасемо!« І тихенько
У лїсї сховались.

[VIII.] ГУПАЛІВЩИНА.

Зійшло сонце; Україна —
Де палала, тліла,
А де шляхта, заперши ся,
У будинках мліла.
Скрізь по селах шибениці:
Навішано трупу —
Тілько старщих, а так шляхта —
Купою на купі.
На улицях, на розпутьтях
Собаки, ворони
Їдять шляхту, клюють очи;
Ніхто не боронить.
Та й нікому: остали ся
Діти та собаки;
Жінки навіть з рогачами
Пішли в гайдамаки.

Оттаке-то було лихо
По всій Україні!
Гірше пекла... А за-віщо,
За-що люде гинуть?
Того-ж батька, такі-ж діти, —
Жити б та братать ся!
Ні, не вміли, не хотіли,
Треба роз'єднать ся!
Треба крови, брата крови,
Бо заздро, що в брата
Є в коморі і на дворі,
І весело в хаті.
»Убєм брата! спалим хату!«
Сказали, і сталось.
Все б, здаєть-ся; ні, на кару
Сироти остались.
В сльозах росли, та й виросли;
Замучені руки
Розвязались, і кров за кров,
І муки за муки!
Болить серце, як згадаєш:
Старих Славян діти
Впились кровю, а хто винен?
Ксьондзи, єзуїти.

...Собаки, ворони Їдять шляхту...

Мандрували гайдамаки
Лїсами, ярами,
А за ними і Галайда
З дрібними сльозами.
Вже минули Воронівку,
Вербівку, в Вільшану
Приїхали. »Хиба спитать,
Спитать про Оксану?
Не спитаю щоб не знали,
За-що пропадаю.«
А тим часом гайдамаки
Й Вільшану минають.
Питаєть-ся у хлопчика:
»Що, титаря вбили?«
— »Ба нї, дядьку; батько казав,
Що його спалили
Отті Ляхи, що там лежать,
І Оксану вкрали;
А титаря на цвинтарі
Вчора поховали.«
Не дослухав... »Неси, коню!«
І поводи кинув.
»Чом я вчора, поки не знав,
Вчора не загинув!
А сьогодня, коли й умру,
З домовини встану
Ляхів мучить. Серце моє!
Оксано, Оксано!
Де ти?«

Замовк, зажурив ся,
Поїхав ходою.
Тяжко йому сїромасї
Боротись з нудьгою.
Догнав своїх. Боровиків
Вже хутір минають.
Корчма тлїє з стодолою,
А Лейби немає.
Усьміхнув ся мій Ярема,
Тяжко усьміхнув ся.
»Оттут, оттут позавчора
Перед жидом гнув ся,

А сьогодня...« та й жаль стало,
Що лихо минуло.

Гайдамаки по-над яром
З шляху повернули.
Наганяють півпарубка.
Хлопець у свитині
Полатаній, у постолах,
На плечах торбина.
»Гей, старченя! стрівай лишень!«
— »Я не старець, пане!
Я, як бачте, гайдамака.«
— »Який же поганий!
Відкіля ти?«
— »З Кирилівки.«
— »А Будища знаєш?
І озеро коло Будищ?«
— »І озеро знаю,
Оттам воно; отсим яром
Втрапите до його.«
— »Що, сьогодня Ляхів бачив?«
— »Нігде ні одного;
А вчора було багато,
Вінки не сьвятили,
Не дали Ляхи прокляті.
За-те ж їх і били!
І я, й батько сьвятим ножем;
А мати не здужа,
А то й вона б.«
— »Добре, хлопче!
Ось на-ж тобі, друже,
Сей дукачик, та не згуби!«
Узяв золотого,
Подивив ся: »Спасибі вам!«
—»Ну, хлопці, в дорогу!
Та чуєте? без гомону!
Галайдо за мною!
В отсім яру є озеро
Й ліс по-під горою,
А в лісі скарб. Як приїдем,
То щоб кругом стали,

Скажи хлопцям! Може льохи
Стерегти осталась
Яка погань.«

Приїхали,
Стали кругом ліса;
Дивлять ся: нема нікого.
»Ту їх до-сто-біса!
Які груші уродили!
Збивайте, хлопята!
Швидче, швидче! Оттак, оттак!«
І конфедерати
Посипали ся до-долу,
Груші гнилобокі.
Позбивали, упорались;
Козакам нівроку;
Найшли льохи, скарб забрали,
У ляхів кишені
Потрусили, та й потягли
Ще карать мерзених.

[IX.] БЕНКЕТ У ЛИСЯНЦІ.

(Старосьвітський будинок.)

Смеркало ся. Із Лисянки
Кругом засьвітило;
Отто Ґонта з Зал:зняком
Люльки закурили.
Страшно, страшно закурили!
І в пеклї не вміють
Оттак курить. Гнилий Тикич
Кровю червоніє
Шляхетською, жидівською;
А над ним палають
І хатина і будинок:
Мов доля карає
Вельможного й неможного.
А серед базару
Стоїть Ґонта з Залізняком,
Кричать: »Ляхам кари!
Кари Ляхам, щоб каялись!«

...Наганяють пів-парубка...

І діти карають.
Стогнуть, плачуть; один просить,
Другий проклинає;
Той молить ся, сповідає
Гріхи перед братом.
Уже вбитим. Не милують,
Карають завзяті.
Як смерть люта, не вважають
На літа, на вроду:
Шляхтяночки й жидівочки
Тече кров у воду;
Ні каліка, ані старий,
Ні мала дитина
Не остались, не вблагали
Лихої години.
Всї полягли, всї покотом;
Ні душі живої
Шляхетської й жидівської.
А пожар у-двоє
Розгорів ся, розпалив ся
До самої хмари.

А Галайда знай гукає:
»Кари Ляхам, кари!«
Мов скажений, мертвих ріже,
Мертвих віша, палить.
»Дайте Ляха, дайте жида!
Мало менї, мало!
Дайте Ляха, дайте крови
Наточить з поганих!
Крови море... мало моря!..
Оксано, Оксано!
Де ти?« крикне й сховаєть-ся
В поломї, в пожарі.
А тим часом гайдамаки
Столи вздовж базару
Поставили, несуть страву,
Де що запопали,
Щоб за-сьвітла повечерять.
»Гуляй!« загукали.

Вечеряють, а кругом їх
Пекло червоніє.

У поломі повіщані
На кроквах чорніють
Панські трупи. Горять крокви
І падають з ними.
»Пийте, діти! пийте. лийте!
З панами такими
Може ще раз зострінемось,
Ще раз погуляєм!«
І поставець одним духом
Залізняк черкає.
»За прокляті ваші трупи,
За душі прокляті
Ще раз випю. Пийте, діти!
Випєм, Ґонто брате!«
— »Пострівай, я дожидаю,
Що Ляхи прокляті...«
Ярема встав: »які Ляхи?«
— »Отто бо завзятий!
Пий горілку, мій голубе!«
— »Які Ляхи, брате?«
— »По тім боці, у будинку
Заперлись прокляті.«
— »Розвіємо!« — »Шкода муру,
Старосьвітська штука!
А ще гірше, Богданові
Мурували руки!«
—»Богданові? шкода, шкода
Гетьманської праці!«
— »Я послав сказать проклятим,
Щоб видали Паца:
Помилую! Не видадуть —
Порох засипаю...
Потайники вже зроблені...«
— »І Ляхи гуляють?
Лічать зорі? Добре, брате!
А поки що буде,
Випєм чарку!« — »Добре, випєм!«
— »Пийте, добрі люде!
Та не дуже, бо ще може
Не кончили кари!«
— »Не кончили!... Пийте, бийте!
Грай, співай, кобзарю!

Не про дідів, бо незгірше
Й ми Ляхів караєм;
Не про лихо, бо ми його
Не знали й не знаєм.
Веселої утни, старче,
Щоб земля ломилась, —
Про вдовицю-молодицю,
Як вона журилась.«

Кобзар (грає й приспівує):

»Од села до села
Танці та музики:
Курку, яйця продала,
Куплю черевики.
Од села до села
Буду танцювати;
Ні корови ні вола,
Остала ся хата.
Я оддам, я продам
Кумові хатину,
Я куплю, я зроблю
Яточку під тином;
Торгувать, шинкувать
Буду чарочками,
Танцювать та гулять
Таки з парубками.
Ох ви дітки мої,
Мої голубята!
Не журіть ся, подивіть ся,
Як танцює мати!
Сама в найми піду,
Діток в школу оддам,
А червоним черевичкам
Таки дам, таки дам!«

— »Добре! добре! Ну, до танців,
До танців, кобзарю!«
Сліпий вшкварив, навприсідки
Пішли по базару.
Земля гнеть-ся... »Нумо, Ґонто!«
— »Нум, брате Максиме!
Ушкваримо, мій голубе,
Поки не загинем!

»Не дивуйте ся дївчата,
»Що я обідрав ся;
»Бо мій батько робив гладко,
»То й я в його вдав ся.«

— »Добре, брате! єй-же Богу!«
— »Ану ти, Максиме!«
— »Пострівай лиш!

»Отак чини, як я чиню,
»Люби дочку аби-чию,
»Хоч попову, хоч дякову,
»Хоч хорошу мужикову!«

Всї танцюють, а Галайда
Не чує, не бачить.
Сидить собі кінець стола,
Тяжко, важко плаче,
Як дитина. Чого б, бач-ся?
В червонім жупанї,
І золото і слава є...
Та нема Оксани,
Нї з ким долю подїлити,
Нї з ким заспівати;
Один, один сиротою
Мусить пропадати!
А того, того й не знає,
Що його Оксана
По тім боцї за Тикичем
В будинку з панами,
З тими самими Ляхами,
Що замордували
Її батька. Недолюди!
Тепер заховались
За мурами, та дивитесь,
Як жиди конають,
Брати ваші! А Оксана
В вікно поглядає
На Лисянку засьвічену.
»Де-то мій Ярема?«
Сама думає. Не знає,
Що він коло неї,

У Лисянці, не в свитині,
В червонім жупані,
Сидить один та думає:
»Де моя Оксана?
Де вона, моя голубка
Приборкана, плаче?«
Тяжко йому!
А із яру
В киреї козачій
Хтось крадеть-ся.
»Хто ти такий?«
Галайда питає.
— »Я посланець пана Ґонти.
Нехай погуляє,
Я підожду.«
— »Ні, не діждеш,
Жидівська собако!«
—»Ховай Боже! який я жид?
Бачиш? гайдамака!
Ось царицина копійка!«
— »Не бреши, проклятий!
Признавай ся: я Ярема,
Ти конфедератів
Із хутора до титаря
Повів у Вільшану.
Признавай ся! я все знаю:
Де діли Оксану?«
Махнув ножем. — »Ховай Боже!«
— »Я тебе сховаю.«
— »У будинку на тім боці —«
— »Виручай, як знаєш!
На золото!« Сипле йому
Жменею з кишені.
— »Треба Ґонту...« — »Потім, потім.
А не, то сьвяченим.«
— »Добре, добре! пострівайте!«
— »Ніколи, проклятий!
Ходім вкупі!« — »Які-ж бо ви,
Яремо, завзяті!
Вам не треба, один піду:
Гроші мур ламають,

І Галайда з Гонтою танцює...

Скажу Ляхам: Замість Паца...«
— »Добре, добре! знаю.
Іди швидче!«
— »Зараз, зараз!
Ґонту забавляйте
З пів-упруга, а там нехай!
Ідіть же, гуляйте!..
Куда везти?«
— »В Майданівку!
В Майданівку, чуєш?«
— »Чую, чую.«
І Галайда
З Ґонтою танцює.
А Залізняк бере кобзу:
»Потанцюй, кобзарю!
Я заграю.«
Навприсідки
Сліпий по базару
Оддирає постолами,
Додає словами:

»На городі постирнак, постирнак;
Чи я ж тобі не козак, не козак?
Чи я ж тебе не люблю, не люблю?
Чи я ж тобі черевичків не куплю?
Куплю, куплю, чорнобрива,
Куплю, куплю того дива.
Буду, серце, ходить,
Буду, серце, любить.«
»Ой гоп гопака!
Полюбила козака,
Та рудого, та старого —
Лиха доля така!
Іди ж, доле, за журбою,
А ти, старий, за водою!
А я — так до шинку.
Випю чарку, випю другу,
Випю третю на потугу,
Пяту, шосту, та й кінець.
Пішла баба у танець,
А за нею горобець,
Викрутасом, вихилясом...

Молодець горобець!
Старий рудий бабу кличе,
А та йому дулю тиче:
»Оженив ся, сатано,
Заробляй же на пшоно!
Треба діток годувать,
Треба діток одягать.
А я буду добувать;
А ти старий не гріши,
Та в запічку колиши,
Та мовчи, не диши!«

»Як була я молодою
Преподобницею,
Повісила хвартушину
Над віконницею;
Хто йде, не мине,
То кивне, то моргне.
А я шовком вишиваю,
В кватирочку виглядаю:
Семени, Івани!
Надівайте жупани,
Та ходімо погуляймо,
Та сядемо заспіваймо!«

«Заганяйте квочку в бочку,
А курята в вершу!
Скажи, скажи, стара суко:
. . . .«

І... гу!
Загнув батько дугу,
Тягне мати супоню,
А ти завяжи, доню!«
»Чи ще? чи годі?«
— »Ще, ще, хоч погану! самі ноги носять.«

»Ой сип сирівець
Та криши опеньки!
Дід та баба, то й до ладу,
Обоє раденькі.

»Ой сип сирівець
Та криши петрушку!
. . . .
. . . .

»Ой сип сирівець
Та накриши хріну!
Як дід бабі . . . .
. . . .

»Ой сип воду, воду
Та пошукай броду, броду!«...

— »Годі! годі!« кричить Ґонта:
»Годі! погасає.
Сьвітла, діти!... А де Лейба?
Ще його немає?
Найти його та повісить!
Петелька свиняча!
Гайда діти! погасає
Каганець козачий!«
А Галайда: »Отамане!
Погуляймо, батьку!
Дивись: горить; на базарі
І видко і гладко.
Потанцюєм. Грай, кобзарю!«
— »Не хочу гуляти!
Огню, діти! дьогтю, клоччя!
Давайте ґармати;
В потайники пустіть огонь!
Думають: жартую!«

Заревіли гайдамаки:
»Добре, батьку! чуєм!«
Через греблю повалили,
Гукають, співають.
А Галайда кричить: »Батьку!
Стійте! пропадаю!
Пострівайте, не вбивайте:
Там моя Оксана!
Годиночку, батьки мої!

Оксану вихопив чуть живу
Ярема з льоху, та й поленув у Лебедин...

Я її достану!«
— »Добре, добре! Залїзняче,
Гукни, щоб палили!
Преподобить ся з Ляхами...
А ти сизокрилий,
Найдеш иншу!«
Оглянув ся —
Галайди немає.

Ревуть гори, і будинок
З Ляхами гуляє
Коло хмари. Що осталось,
Пеклом запалало...
»Де Галайда?« Максим кличе.
І слїду не стало.
Поки хлопята танцювали,
Ярема з Лейбою прокрались
Аж у будинок, в семий льох;
Оксану вихопив чуть живу
Ярема з льоху, та й полинув
У Лебедин...

[X.] ЛЕБЕДИН.

»Я сирота з Вільшаної,
Сирота, бабусю!
Батька Ляхи замучили,
А мене — бою ся,
Боюсь згадать, моя сиза! —
Узяли з собою.
Не розпитуй, бабусенько,
Що було зо мною.
Я молилась, я плакала,
Серце розривалось,
Сльози сохли, душа мерла...
Ох, як-би я знала,
Що побачу його ще раз,
Що побачу знову, —
В-двоє, в-троє б витерпіла
За єдине слово!
Вибачай, моя голубко!

Може я грішила,
Може Бог за те й карає,
Що я полюбила,
Полюбила стан високий
І карії очи,
Полюбила, як уміла,
Як серденько хоче.
Не за себе, не за батька
Молилась в неволї, —
Нї, бабусю, а за його,
За милого долю.
Карай, Боже! Твою правду
Я витерпіть мушу.
Страшно сказать: я думала
Занапастить душу.
Як-би не він, може-б... може
І занапастила.
Тяжко було! я думала:
»О Боже мій милий!
Він сирота, — хто без мене
Його привітає?
Хто про долю, про недолю,
Як я, розпитає?
Хто обійме, як я, його?
Хто душу покаже?
Хто сиротї убогому
Добре слово скаже?«
Я так думала, бабусю,
І серце сьміялось:
»Я сирота, без матери,
Без батька осталась,
І він один на всїм сьвітї
Мене вірно любить;
А почує, що я вбилась,
То й себе погубить.«
Так я думала, молилась,
Ждала, виглядала:
Нема його, не прибуде! —
Одна я осталась...«

Та й заплакала. Черниця,
Стоя коло неї,

Зажурилась.
— »Бабусенько!
Скажи менї: де я?«
— »В Лебединї, моя пташко!
Не вставай: ти хвора.«
— »В Лебединї? чи давно я?«
— »Ба нї, позавчора.«
— »Позавчора?... Стрівай, стрівай!...
Пожар над водою...
Жид, будинок, Майданівка...
Зовуть Галайдою...«
— »Галайдою Яремою
Себе називає
Той, що привіз.«
— »Де він, де він?
Тепер же я знаю!«
— »Через тиждень обіцяв ся
Прийти за тобою.«
— »Через тиждень? через тиждень!
Раю мій, покою!
Бабусенько, минула ся
Лихая година!
Той Галайда — мій Ярема!...
По всїй Українї
Його знають. Я бачила,
Як села горіли;
Я бачила: кати Ляхи
Трусили ся, млїли,
Як хто скаже про Галайду.
Знають вони, знають,
Хто такий і відкіля він,
І кого шукає!
Мене шукав, мене найшов,
Орел сизокрилий!
Прилїтай же, мій орлику,
Мій соколе милий!
Ох, як весело на сьвітї,
Як весело стало!
Через тиждень, бабусенько!...
Ще три днї осталось.
Ох, як довго!...
»Загрібай, мамо, жар, жар,

Не вставай: ти хора...

»Буде тобі дочки жаль, жаль...«
Ох, як весело на сьвіті!
А тобі, бабусю,
Чи весело?«
— »Я тобою,
Пташко, веселю ся.«
— »А чом же ти не співаєш?«
— »Я вже одспівала...
Піду, дзвонять до вечерні!«
Оксана осталась,
Пожурилась, усьміхнулась,
Пала на коліна,
І молить ся за Ярему
Щиро як дитина.

Через тиждень в Лебедині
У церкві співали:
»Ісаія ликуй!« В-ранці
Ярему вінчали;
А в-вечері мій Ярема
(От хлопець звичайний!),
Щоб не сердить отамана,
Покинув Оксану:
Ляхів кінча; з Залізняком
Весільля справляє
В Уманщині, на пожарах.
Вона виглядає,
Виглядає, чи не їде
З боярами в гості —
Перевезти із келії
В хату на помості.

Не журись ся, сподівай ся
Та Богу моли ся!
А мені тепер на Умань
Треба подивить ся.

[XI.] ҐОНТА В УМАНЇ.

Хвалили ся гайдамаки,
На Умань ідучи:
»Будем драти, пане брате,
З китайки онучі!«

Минають днї, минає лїто,
А Україна знай горить;
По селах плачуть малі дїти:
Батьків немає. Шелестить
Пожовкле листя по діброві,
Гуляють хмари, сонце спить;
Нїгде не чуть людської мови;
Зьвір тілько виє, йде в село,
Де чує трупи. Не ховали,
Вовків Ляхами годували,
Поки їх снїгом занесло.

Не спинила хуртовина
Пекельної кари:
Ляхи мерзли, а козаки
Грілись на пожарі.
Встала й весна, чорну зе́млю
Сонну розбудила,
Уквітчала її рястом,
Барвінком покрила;
І на полї жайворонок,
Соловейко в гаю
Землю, убрану весною,
В-ранцї зострічають...
Рай та й годї! А для кого?
Для людей. А люде?
Не хотять на його й глянуть,
А глянуть — огудять.
Треба кровю домалювать,
Осьвітить пожаром;
Сонця мало, рясту мало
І багато хмари.
Пекла мало!... Люде, люде!
Коли-то з вас буде
Того добра, що маєте?
Чудні, чудні люде!

Не спинила весна крови,
Ні злости людської.
Тяжко глянуть; а згадаєм —
Так було і в Трої,
Так і буде.
Гайдамаки
Гуляють, карають;
Де проїдуть, земля горить,
Кровю підпливає.
Придбав Максим собі сина
На всю Україну;
Хоч не рідний син Ярема,
А щира дитина.
Максим ріже, а Ярема
Не ріже, лютує:
З ножем в руках, на пожарах
І днює й ночує.
Не милує, не минає
Нігде ні одного;
За титаря Ляхам платить,
За батька сьвятого,
За Оксану — та й зомліє,
Згадавши Оксану.
А Залізняк: »Гуляй, сину!
Поки доля встане,
Погуляєм!«
Погуляли:
Купою на купі
Од Київа до Умані
Лягли Ляхи трупом.

Як та хмара, гайдамаки
Умань обступили
О-півночи; до схід сонця
Умань затопили.
Затопили, закричали:
»Карай Ляха знову!«
Покотились по базару
Кінні народові,
Покотились малі діти
І каліки хворі.
Ґвалт і галас. На базарі,

Звір тільки вие, йде в село...

Як посеред моря
Кровавого, стоїть Ґонта
З Максимом завзятим.
Кричать у-двох: »Добре, діти!
Оттак їм проклятим!«

Аж ось ведуть гайдамаки
Ксьондза єзуїта
І двох хлопців. »Ґонто, Ґонто!
Отсе твої діти!
Ти нас ріжеш, заріж і їх:
Вони католики!
Чого-ж ти став? чом не ріжеш?
Поки не великі!
Заріж і їх, бо виростуть,
То тебе заріжуть!...«
— »Убийте пса! а собачат
Своєю заріжу.
Клич громаду! Признавайтесь:
Що ви? католики?«
— »Католики... бо нас мати...«
— »Боже мій великий!
Мовчіть, мовчіть! знаю, знаю!
Зібралась громада.
»Мої діти католики...
Щоб не було зради,
Щоб не було поговору,
Панове громадо...
Я присягав, брав сьвячений
Різать католика.
Сини мої, сини мої!
Чом ви не великі?
Чом ви Ляха не ріжете?«
— »Будем різать тату!«
— »Не будете! не будете!
Будь проклята мати,
Та проклята католичка,
Що вас породила!
Чом вона вас до схід сонця
Була не втопила?
Менше б гріха: ви б умерли
Не католиками;

А сьогодня, сини мої
Горе мені з вами!
Поцілуйте мене діти,
Бо не я вбиваю,
А присяга!«

Махнув ножем —
І дітей немає!
Попадали зарізані.
»Тату!« белькотали:
»Тату, тату! ми не Ляхи!
Ми...« та й замовчали.
— »Поховать хиба?«
— »Не треба!
Вони католики.
Сини мої, сини мої!
Чом ви не великі?
Чом ворога не різали?
Чом матїр не вбили,
Ту прокляту католичку,
Що вас породила?...
Ходїм, брате!«

Взяв Максима,
Пішли вздовж базару,
І обидва закричали:
»Кари Ляхам, кари!«
І карали. Страшно, страшно
Умань запалала;
Нї в будинку, нї в костьолї,
Нїгде не осталось,
Всї полягли. Того лиха
Не було нїколи,
Що в Умані робило ся!
Сам Ґонта руйнує.
Базиліян школу,
Де учились Ґонти діти,
»Ти поїла моїх діток!«
Гукає, лютує:
»Ти поїла невеликих,
Добру не навчила...
Валїть стїни!«

Стіни розвалили;
Розвалили, об камінья
Ксьондзів розбивали,
А школярів у криниці
Живих поховали.

До самої ночи Ляхів мордували;
Душі не осталось. А Ґонта кричить:
»Де ви, людоїди? де ви поховались?
З'їли моїх діток, тяжко мені жить!
Тяжко мені плакать! ні з ким говорить!
Сини мої любі, мої чорноброві!
Де ви поховались? Крови мені, крови,
Шляхетської крови, бо хочеть-ся пить,
Хочеть-ся дивитись, як вона чорніє,
Хочеть-ся напитись! Чом вітер не віє,
Ляхів не навіє? Тяжко мені жить,
Тяжко мені плакать! Праведнії зорі!
Сховайтесь за хмару; я вас не займав,
Я дітей зарізав!... Горе мені, горе!
Де я прихилю ся?«

Так Ґонта кричав,
По Умані бігав. А серед базару,
В крови, гайдамаки ставили столи;
Де що запопали, страви нанесли
І сіли вечерять. Остатняя кара,
Остатня вечера!

— »Гуляйте, сини!
Пийте, поки петь-ся, бийте, поки беть-ся!«
Залізняк гукає. »А ну, навісний,
Ушквар нам що-небудь, нехай земля гнеть-ся,
Нехай погуляють мої козаки!«

І кобзар ушкварив:
»А мій батько орандар,
Чоботар;
Моя мати пряха
Та сваха;
Братя мої, соколи,
Привели

І корову із діброви,
І намиста нанесли.
А я собі Христя
В намисті;
А на лиштві листє
Та листє,
І чоботи і підкови.
Вийду в-ранці до корови,
Я корову напою,
Подою,
З парубками постою,
Постою.«

»Ой гоп по вечері,
Замикайте, діти двері,
А ти, стара, не журись,
Та до мене пригорнись!«

Всї гуляють. А де-ж Ґонта?
Чом він не гуляє?
Чому не пє з козаками?
Чому не співає?
Нема його; тепер йому
Мабуть не до неї,
Не до співи.

А хто такий
У чорній киреї
Через базар переходить?
Став, розрива купу
Ляхів мертвих, шука когось
Нагнув ся, два трупи
Невеликих взяв на плечі
І, по-зад базару,
Через мертвих переступа,
Криєть-ся в пожарі
За костьолом. Хто-ж се такий?
Ґонта, горем битий,
Несе дітей поховати,
Землею накрити,
Щоб козацьке мале тїло

Собаки не їли.
І темними улицями,
Де менше горіло,
Поніс Ґонта дітей своїх,
Щоб ніхто не бачив,
Де він синів поховає,
І як Ґонта плаче.

Виніс в поле, геть од шляху;
Сьвячений виймає,
І сьвяченим копа яму.
А Умань палає,
Сьвітить Ґонті до роботи
І на дітей сьвітить.
Неначе сплять одягнені.
Чого-ж страшні діти?
Чого Ґонта ніби краде,
Або скарб ховає?
Аж трусить ся. Із Умані
Де-де чуть, гукають
Товариші гайдамаки.
Ґонта мов не чує,
Синам хату серед степу
Глибоку будує.
Та й збудував. Бере синів,
Кладе в темну хату,
Й не дивить ся, ніби чує:
»Ми не Ляхи, тату!«
Поклав обох; із кишені
Китайку виймає;
Поцілував мертвих в очи,
Хрестить, накриває
Червоною китайкою
Голови козачі.
Розкрив, ще раз подивив ся...
Тяжко, важко плаче:
»Сини мої, сини мої!
На ту Україну
Подивіть ся: ви за неї
Й я за неї гину.
А хто мене поховає?
На чужому поли
Хто заплаче надо мною?

Неначе сплять одягнені...

Доле моя, доле!
Доле моя нещаслива,
Що ти наробила?
На-що менї дітей дала?
Чом мене не вбила?
Нехай вони б поховали,
А то я ховаю.«

Поцілував перехрестив,
Покрив, засипає:
»Спочивайте, сини мої,
В глибокій оселї!
Сука мати не придбала
Нової постелї.
Без васильків і без рути
Спочивайте, дїти!
Та благайте, просїть Бога,
Нехай на сїм сьвітї
Мене за вас покарає,
За гріх сей великий.
Простїть, сини! я прощаю,
Що ви католики.«

Зрівняв землю, покрив дерном,
Щоб нїхто не бачив,
Де полягли Ґонти дїти,
Голови козачі.
»Спочивайте, виглядайте,
Я швидко прибуду.
Укоротив я вам віку,
І менї те буде!
І мене вбють... коли-б швидче!
Та хто поховає?
Гайдамаки!... Піду ще раз,
Ще раз погуляю!«

Пішов Ґонта похилившись;
Іде, спотикнеть-ся.
Пожар сьвітить; Ґонта гляне,
Гляне, усьміхнеть-ся.
Страшно, страшно усьміхав ся,
На степ оглядав ся.
Утер очи... тілько мріє
В диму, та й сховав ся.

[XII.] ЕПІЛОГ.

Давно те минуло, як тими шляхами,
Сирота в рядниці, я колись блукав
Без свити, без хліба, по тій Україні,
Де Залізняк, Ґонта з сьвяченим гуляв.
Давно те минуло, як тими шляхами,
Де йшли гайдамаки, малими ногами
Ходив я та плакав, та людей шукав,
Щоб добру навчили. Я тепер згадав,
Згадав, та й жаль стало, що лихо минуло.
Молодеє лихо! як-би ти вернулось,
Проміняв би долю, що маю тепер.
Згадаю те лихо, степи ті безкраї,
І батька, і діда старого згадаю...
Дідусь ще гуляє, а батько вже вмер.
Бувало, в неділю, закривши Мінею,
По чарці з сусідом випивши тієї,
Батько діда просить, щоб той розказав
Про Коліївщину, як колись бувало,
Як Залізняк, Ґонта Ляхів покарав.
Столїтнії очи як зорі сияли,
А слово за словом сьміялось, лилось:
Як Ляхи конали, як Сьміла горіла.
Сусіди од страху, од жалю німіли,
І мені, малому, нераз довелось
За титаря плакать. І ніхто не бачив,
Що мала дитина у куточку плаче.
Спасибі, дідусю, що ти заховав
В голові столїтній ту славу козачу:
Я її онукам тепер розказав.

Вибачайте, люде добрі,
Що козацьку славу
Так навманя росказую,
Без книжньої справи.
Та дід колись росказував,
Нехай здоров буде!
А я за ним. Не знав старий,
Що письменні люде
Тії речи прочитають.
Вибачай, дідусю, —

Нехай лають! А я поки
До своїх верну ся,
Та доведу вже до краю,
Доведу, — спочину,
Та хоч крізь сон подивлю ся
На ту Україну,
Де ходили гайдамаки
З сьвятими ножами,
На ті шляхи, що я міряв
Малими ногами.

Погуляли гайдамаки,
Добре погуляли:
Трохи не рік шляхетською
Кровю напували
Україну, та й замовкли,
Ножі пощербили.
Нема Ґонти! нема йому
Хреста ні могили,
Буйні вітри розмахали
Попіл гайдамаки,
І нікому помолитись,
Нікому заплакать!
Один тілько брат названий
Оставсь на всїм сьвіті:
Та й той — почув, що так страшно
Пекельнії діти
Його брата замучили,
Залїзняк заплакав
В-перше зроду, сльози не втер,
Умер неборака.
Нудьга його задавила
На чужому полї,
В чужу землю положила:
Така його доля!
Сумно, сумно гайдамаки
Залїзную силу
Поховали, насипали
Високу могилу;
Заплакали, розійшли ся,
Відкіля взяли ся.
Один тілько мій Ярема

Один тільки мій Ярема
На кий похилив ся...

На кий похилив ся,
Стояв довго. »Спочинь, батьку,
На чужому полї!
Бо на своїм нема місця,
Нема місця, волї...
Спи козаче, душа щира!
Хто-небудь згадає.«

Пішов степом сїромаха,
Сльози утирає.
Довго, довго оглядав ся,
Та й невидко стало;
Одна чорна серед степу
Могила осталась.

Посїяли гайдамаки
В Українї жито,
Та не вони його жали.
Що мусим робити?
Нема правди, не виросла:
Кривда повиває...
Розійшли ся гайдамаки,
Куди який знає:
Хто до-дому, хто в діброву,
З ножем у халяві,
Жидів кончать. Така й досї
Остала ся слава.
А тим-часом стародавню
Сїч розруйновали:
Хто на Кубань, хто за Дунай;
Тілько і остались,
Що пороги серед степу,
Ревуть, завивають:
»Поховали дїтей наших,
І нас розривають!«
Ревуть собі й ревіти-муть,
Їх люде минули;
А Україна на-віки,
На-віки заснула.

З того часу в Українї
Жито зеленїє;

»А у нашого Галайди,
Хата на помості!«

Не чуть плачу ні гармати,
Тілько вітер віє,
Нагинає верби в гаї,
А тирсу на полї.
Все замовкло. Нехай мовчить:
Така божа воля.

Тілько часом у-вечері,
По-над Днїпром, гаєм
Ідуть старі гайдамаки,
Ідучи співають:

»А в нашого Галайди
Хата на помостї!
Грай, море! добре, море!
Добре буде, Галайда!«

(1840)

ПЕРЕДМОВА.

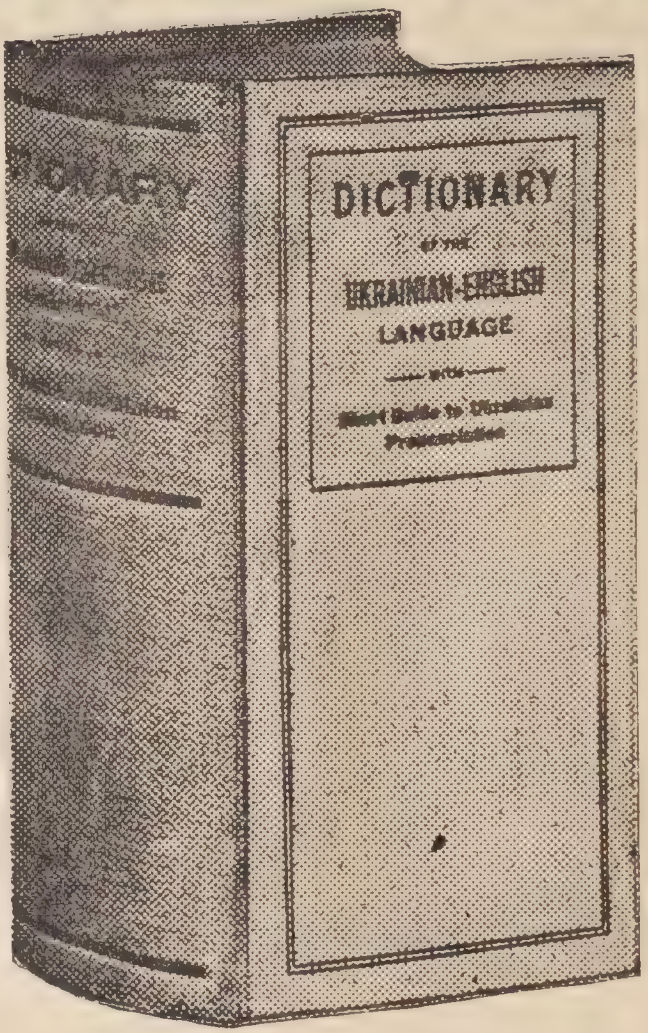
По мові передмова, — можна б і без неї. Так ось бачте що: все, що я бачив надрукованого (тілько побачив, а прочитав дуже небогато), всюди є передслово, а в мене нема. Як-би я не друкував своїх »Гайдамаків«, то воно б не треба й передмови, а коли вже пускаю в люди, то треба й з чим, щоб не сьміялись на обірванцїв, щоб не сказали: »От який! хиба діди та батьки дурнїйші були, що не пускали в люди навіть граматки без предисловія!« Так, далебі так, вибачайте! треба предисловія! Так як-же його скомпонувать, щоб, знаєте, не було і кривди, щоб не було й правди, а так, як всї предисловія компонують ся? Хоч убий, не вмію; треба б хвалить, так сором, а гудить не хочеть-ся.

Начнем же уже начало книги сице: Весело подивить ся на старого кобзаря, як він собі сидить з хлопцем, слїпий, під тином, і весело послухать його, як він заспіває думу про те, що давно діялось, як бороли ся Ляхи з козаками. Весело, а все-таки скажеш: »Слава Богу, що минуло!« А надто як згадаєш,

що ми одної матери діти, що всі ми Славяне. Серце болить, а росказувать треба: нехай бачать сини і внуки, що батьки їх помилялись, нехай братають ся знову з своїми ворогами, нехай житом-пшеницею, як золотом покрита, нерозмежованою останеть-ся на віки од моря і до моря славянськая земля!

Про те, що діялось на Україні 1768. року, розказую так, як чув од старих людей: надрукованого і критикованого нічого не читав, бо, здаєть-ся, і нема нічого. Галайда в половину видуманий, а смерть вільшанського титаря — правдива, бо є ще люде, которі його знали. Ґонта і Залізняк, отамани того кровавого діла, може виведені в мене не так, як вони були, за се не ручаюсь. Дід мій, нехай здоров буде! коли зачина росказувать що-небудь таке, що не сам бачив а чув, то спершу скаже: »Коли старі люде брешуть, то й я з ними.«

[1841.]
Петербург.

DICTIONARY
UKRAINIAN-ENGLISH
LANGUAGE